Universiteit Utrecht

Praktijk in Ethiek

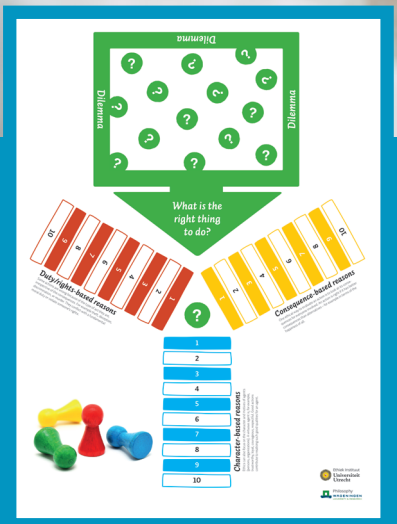

Spel | Praktijk | Theorie

Marcel Verweij

Oratie

Uitgesproken bij de aanvaarding van de leeropdracht 'Wijsgerige Ethiek' aan de Universiteit Utrecht op donderdag 11 januari 2024.

Rector Magnificus,
beste collega's, lieve vrienden en familie,

Het is al lang geleden, maar de gesprekken over het werk aan mijn proefschrift met mijn promotor Robert Heeger, die staan me nog helder voor de geest. Na afloop nam professor Heeger steevast afscheid met de woorden: *"veel succes, en ook enig genoegen!"*
Dat genoegen – plezier in het praktiseren van ethiek, hoop ik vandaag te laten zien. Het college bestaat uit drie delen: *Spel*, *Praktijk*, *en Theorie*. Ik heb plezier bij al die delen: in het spel van het gedachtenexperiment, in het dromen over theorie, en vooral in het worstelen met ethische kwesties in professionele en beleidspraktijken.

Maar is het niet vreemd om te denken dat ethiek – en zeker praktische ethiek – leuk zou zijn? Het gaat immers over pijnlijke dilemma's, over leven en dood, en niet zelden: over groot onrecht. Mijn promotor zei dan ook niet slechts "veel plezier", maar *"veel succes en ook enig genoegen*." Aan het bestuderen van een lastig dilemma kun je inderdaad plezier ontlenen. En je kunt je er op verheugen daaraan te werken. Niet omwille van het plezier zelf. Maar omwille van het belang van de zaak. Vandaar: *"veel succes en ook enig genoegen!"*

Dat belang – dat is zowel de wijsgerige ethiek zelf, als de maatschappelijke betekenis ervan. Mijn pleidooi van vandaag is om die twee niet los van elkaar te zien; om ethiek vooral te zien als filosofie die *in* maatschappelijke praktijken is ingebed. Ethiek kan ons denken structureren en richting geven en daarmee hulp bieden in lastige morele keuzes. En andersom helpen de werkelijke vraagstukken van individuen, professionals of overheden om ethische principes aan te scherpen. Die interactie tussen theorie en praktijk is niet eenvoudig. En dat komt vooral omdat de wereld waarin we leven complexer is dan de moraalfilosoof soms veronderstelt. Dat wil ik vandaag illustreren.

Enfin, als het allemaal simpel was, dan viel er ook niet zoveel plezier aan te beleven.

Spel

U zult van mij niet anders verwachten dan dat ik ethische vragen fascinerend vind. Maar die fascinatie is niet voorbehouden aan ethici. Niet voor niets is de wereldliteratuur bezaaid met morele kwesties. Waarom is moraal zo'n dankbaar onderwerp voor literatuur en andere fictie? Ik denk omdat we in morele vraagstukken de hoofdpersonen echt als mensen kunnen herkennen. Zij worstelen met waarden die ook ons aangaan: liefde, vriendschap, rechtvaardigheid, vertrouwen, vrijheid.
En niet alleen staan die waarden op het spel, doordat we ons echt kunnen inleven worden we zelf in dat spel getrokken: "wat zou jij doen in deze situatie?" Als we empathisch zijn dan *moeten* we een antwoord vinden op de vraag waar de hoofdpersoon voor staat.
En tegelijkertijd kunnen we niet verwachten dat een echt moreel dilemma net als een gewone puzzel een perfecte oplossing heeft. Voor zover het een puzzel is, is het er een die je niet af krijgt, maar ook niet kan laten liggen.

Keuzen in de zorg

Een kwestie die ik zeker niet kan laten liggen gaat over prioriteiten in de gezondheidszorg. Gezondheidszorg is een schaars goed en als maatschappij kunnen we niet anders dan keuzen maken. Een probleem dat steeds groter wordt door vergrijzing en personeelstekorten.
Tijdens de coronapandemie speelde het keihard. Vijf ethici, Maartje Schermer, Suzanne van de Vathorst, Martine de Vries, Dick Willems en ikzelf, werden gevraagd door de KNMG en de Federatie Medisch Specialisten om samen criteria te formuleren voor het *draaiboek code-zwart*.[1] Wie moet op de intensive care voorrang krijgen als er, zoals in Italië, Brazilië en China, onvoldoende bedden met beademingsapparatuur zouden zijn voor het grote aantal doodzieke patiënten? Het helpen van de ene patiënt betekent dan onvermijdelijk dat anderen zullen overlijden.

Het gedachtenexperiment van de trolley

De filosoof heeft instrumenten en theorieën ter beschikking om zo'n kwestie te lijf te gaan. Als er keuzen moeten worden gemaakt wie een kans krijgt op overleven en wie niet, is dat niet een soort trolley-probleem? Het trolleyprobleem is een gedachtenexperiment dat dit soort complexe situaties terugbrengt tot wat de morele essentie *lijkt* te zijn. Of de ene persoon overleeft maar enkele anderen zullen sterven, of andersom. Op grond waarvan moeten we kiezen?

Het trolleyprobleem werd in 1967 gepresenteerd door Philippa Foot. Een tram rijdt van een helling en blijkt niet meer te kunnen remmen. Er zijn vijf mannen aan het werk op het spoor en die dreigen te worden verpletterd. Op het laatste moment ziet de machinist een wissel – als hij links afslaat zal hij niet op de vijf inrijden, maar daar is één andere persoon op de rails aan het werk. Moet de bestuurder naar links sturen? Het dilemma is verder uitgewerkt door filosofen als Judith Thomson en Frances Kamm. Thomson komt met het scenario waarin het niet de trambestuurder is die de tram van richting kan veranderen, maar jij ben het, die toevallig net naast het spoor bij een wissel staat. Mag of moet je de wissel omzetten?
En in een derde scenario ben jij ook de enige die de tram kan stoppen, maar dat kun je alleen doen door een zware man die naast je op een brug staat een duwtje te geven zodat hij voor de rijdende tram valt en die zo tot stilstand brengt.[2]

In alle gevallen kun je vijf mensen redden ten koste van één, maar je eigen rol en het type handeling, die zijn verschillend. Je bestuurt een tram en stuurt naar links, of niet. Je staat naast de rails en zet een wissel om, of niet. Je duwt iemand van de brug… of toch maar niet?

Voor de filosoof is dit niet zozeer een spel "wat zou jij doen?" Het is een gedachtenexperiment om algemene morele oordelen te toetsen.[3] Bijvoorbeeld: of de juistheid van een keuze louter en alleen afhangt van de gevolgen van die keuze. De gevolgen zijn simpel: er overlijden vijf personen of slechts een.

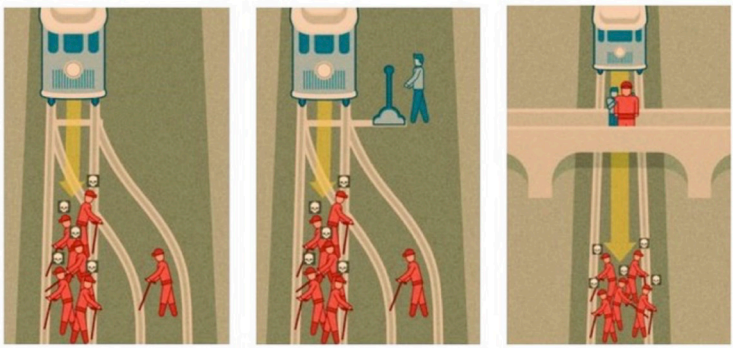

Figuur 1: Drie 'trolley' scenario's - (Awad e.a., 2020)"

En dan vraagt de filosoof zich af of – behalve gevolgen – een specifiek aspect van de handeling zelf relevant is voor het morele oordeel. Bijvoorbeeld je intentie. *Beoog* je de dood van die ene persoon, of is het slechts een *ongewenst neveneffect* van het redden van de vijf? Of misschien gaat het niet om je intentie maar om *wat* je precies doet: in het ene geval helemaal niets en ben je daarom misschien minder verantwoordelijk, en in het andere geval grijp je actief in?
Als we aannemen dat het aanvaardbaar is (hoe tragisch dan ook) om de wissel om te zetten en zo vijf mensen te redden ten koste van één, waarom zou het dan niet ook aanvaardbaar zijn om vijf mensen te redden door die zware man van de brug te duwen?

Voor het triageprotocol in de coronacrisis was die eerste stellingname in het trolleyprobleem zeker relevant – geef prioriteit aan het redden van meer levens boven minder. Juist in crisistijd willen we schaarse zorg efficiënt inzetten.
In het protocol kwam dit tot uiting in één van de criteria: geef voorrang aan patiënten die waarschijnlijk maar korte tijd intensive care nodig hebben. Want hoe korter patiënten het IC-bed bezet houden, des te meer er kunnen worden geholpen. En hoe meer mensen worden gered, hoe beter.[4]

Maar als we dat criterium relevant vinden, moeten we dan niet ook die ene patiënt die al wekenlang aan de beademing ligt, plaats laten maken voor iemand die waarschijnlijk maar korte tijd zorg nodig heeft?
Triage is dan niet alleen een keuze welke patiënt een al beschikbaar IC-bed krijgt. Alle patiënten die al op de IC liggen worden óók in de selectie betrokken. Sommige patiënten hebben maandenlang intensieve zorg nodig. In dezelfde tijd hadden artsen met die IC-plek misschien wel vijf mensen effectief kunnen behandelen.
Lijkt dat niet erg op de situatie van het trolleyprobleem waarin je die man van de brug duwt om enkele anderen te redden? In dit geval: stoppen met behandeling van één patiënt, waarschijnlijk met diens dood gevolg, zodat je het leven van meerdere patiënten kunt redden? Het idee is afschuwelijk, maar let wel: we spreken hier over een crisissituatie waarin er veel te weinig beademingsapparatuur beschikbaar is.
Of ligt deze situatie toch dichter bij het trolleyprobleem met de wissel, dan bij dat met de brug? De filosofe Frances Kamm heeft er ongetwijfeld een nog beter passende trolley-analogie voor.

Interne en externe validiteit van gedachtenexperimenten

Ik denk dat dit gedachtenexperiment helemaal niet relevant is voor de triagekwestie. In een mooi artikel in de *Proceedings of the Aristotelian Society* stelt James Wilson de validiteit van filosofische gedachtenexperimenten ter discussie.[5] Bij echte experimenten, bijvoorbeeld een gerandomiseerde trial met een nieuw medicijn, moeten we ons afvragen of de onderzoeksopzet wel valide, betrouwbaar is. Levert de studie echt kennis op over hoe goed het medicijn werkte bij de deelnemers? Dat is de *interne validiteit* van het experiment. En ook al levert de studie betrouwbare kennis op over hoe goed het medicijn werkte in het onderzoek zelf, dan is het nog de vraag of die resultaten ook te vertalen zijn naar de echte wereld. Dat is de *externe validiteit* van een proef.
James Wilson stelt dat we ook bij filosofische gedachtenexperimenten de interne validiteit en de externe validiteit van de methode moeten bevragen. Die validiteit is namelijk problematisch.

Want waarom zouden we vertrouwen hebben in ons morele oordeel in het trolleyprobleem, een volstrekt hypothetische en contextloze keuzesituatie (interne validiteit)? Ik denk dat we pas reden hebben om een moreel oordeel betrouwbaar te vinden als het tot stand komt met empathie voor betrokkenen – en dat is in een uitgekleed gedachtenexperiment lastig. Cruciaal is *wie* er beoordeelt, en in hoeverre daarbij morele vermogens aan het werk zijn, zoals empathie, zorg en verantwoordelijkheid.
En ook al hebben we vertrouwen in dat morele oordeel in het experiment, wat is de relevantie ervan dan voor echte vraagstukken met al hun complexiteit (externe validiteit)?

Van trolleyprobleem naar triage-dilemma?

Bij IC triage spelen heel veel complicerende factoren een cruciale rol. Bijvoorbeeld:

- onzekerheid over de behandeling;
- er is niet één persoon die beslist maar een heel medisch team;
- keuzes die in het protocol worden gemaakt hebben impact op het vertrouwen van burgers in het zorgsysteem

Dit soort factoren blijven bij het trolleyprobleem buiten beschouwing omdat we daar maar naar één specifiek aspect van de keuzesituatie kijken.
Voor de vraag of een patiënt mag worden afgekoppeld van beademing teneinde méér mensen te redden is bovendien ook dit van belang: in gesprek met intensive care artsen realiseer je je dat op de intensive care voortdurend, normale tijd of crisistijd, een groot team met heel veel toewijding in touw is om het leven van hun patiënten te behouden. Die toewijding vinden we vanzelfsprekend, dit is immers wat hun werk betekenisvol maakt. Maar de zorgverleners zijn toegewijd aan hun *patiënten*, niet aan een abstract idee van maximale gezondheidswinst. Als zij patiënten die ze nu behandelen voortdurend zouden vergelijken met patiënten die nog wachten op een behandeling; en als ze de behandeling

Le Petit Journal

ADMINISTRATION
61, RUE LAFAYETTE, 61
Les manuscrits ne sont pas rendus
On s'abonne sans frais dans tous les bureaux de poste

5 CENT. SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ 5 CENT.
23me Année Numéro 1.109
DIMANCHE 18 FÉVRIER 1912

ABONNEMENTS

	SIX MOIS	UN AN
SEINE et SEINE-ET-OISE	2 fr.	3 fr. 50
DÉPARTEMENTS	2 fr.	4 fr. »
ÉTRANGER	2 50	5 fr. »

UNE SITUATION TRAGIQUE

Le pied pris dans un rail, un employé de chemin de fer voit venir sur lui une rame de wagons en manœuvre

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Figuur 2: "Een tragische gebeurtenis". Voorpagina Le Petit Journal 18 februari 1912

staken als ze zien dat ze een andere patiënt sneller op de been kunnen brengen, dan maakt dat een farce van hun toewijding. Het ondergraaft de zinvolheid van hun werk. Het ondermijnt hun (en ons) idee over wat het is om een goed arts of verpleegkundige te zijn.
Het zou een beleid zijn dat patiënten volstrekt inwisselbaar maakt. Geen enkele arts kan dat ten overstaan van die patiënt of diens familie rechtvaardigen.

In het gedachtenexperiment van de trolley zijn al die aspecten afwezig. Het experiment stelt een specifieke factor in de situatie centraal – een element dat door twee traditionele morele theorieën verschillend wordt beoordeeld. De ene theorie thematiseert dat we moeten kiezen voor de handeling met de beste gevolgen – *het consequentialisme*. De andere theorie, *deontologie*, stelt dat bepaalde handelingen *zelf* moreel onjuist zijn – het gaat om het soort van handeling dat we verrichten, bijvoorbeeld dat een onschuldig persoon wordt gedood.
Het gedachtenexperiment toont echter zelf niets aan; het bevestigt eerder intuïties die je al had. Ter illustratie: Peter Singer (2005) ziet als overtuigd consequentialist geen enkele reden om zijn eigen intuïtie te betwijfelen dat het altijd beter is om *meer* dan om *minder* levens te redden. Maar de intuïtie dat we *niet* een persoon voor de trein zouden moeten gooien om er vijf van de dood te redden, die legt hij als onbetrouwbaar terzijde.[6]

Gedachtenexperimenten als spel

Hoe leuk en fascinerend gedachtenexperimenten ook zijn, vaak is het een gedachten*spel*. Een spel met weinig betekenis voor echte morele problemen. Dat geldt met name voor gedachtenexperimenten die een dilemma terugbrengen tot enkele factoren die volgens een specifieke morele theorie relevant zijn – zoals de trolleyproblemen.
Echte morele vraagstukken – en zeker in publiek beleid – zijn veel complexer: ze hebben een geschiedenis, veel meer actoren, wier morele beslissingen ook op elkaars keuzesituatie zullen inwerken, en de beslissingen die genomen worden hebben

een bredere impact op de maatschappij als geheel. Allemaal factoren die in het gedachtenexperiment worden uitgesloten.[7]

Dat negeren van context, dat kunnen we ook traditionele morele theorieën verwijten, zoals het consequentialisme of de deontologie. De ene theorie die alle moraal wil herleiden tot het onpersoonlijk goed van welzijn: hoe meer we er aan bijdragen hoe beter. Of een theorie die het fundament van morele plichten zoekt in een abstract idee van menselijke waardigheid of universaliseerbaarheid.[8] De theoretische analyses van deze ideeën zijn zeker belangrijk, maar ik zou ze niet als filosofische concurrenten willen zien en ook niet gebruiken als hulpmiddel in praktische ethiek. Ik kom hier straks op terug.

Het nut van gedachtenexperimenten

Moeten filosofen gedachtenexperimenten dan vaarwelzeggen? Nee, zeker niet. Maar we moeten ze met zorg gebruiken of toepassen. Net als gewone experimenten. Vraag altijd af wat je wil bereiken met een gedachtenexperiment. En of een uitgeklede versie van de werkelijkheid ons denken in de werkelijke wereld verder helpt. Zelden helpt een gedachtenexperiment je om een concreet moreel oordeel in een echt moreel dilemma te onderbouwen of te toetsen.
Wat het wel kan doen: het leert ons denken scherpen en ontwikkelen. Trolleyproblemen en andere gedachtenexperimenten kunnen we daarom zeker omarmen als een *spel*. Een spel dat vereenvoudigde en uitvergrote versies geeft van echte problemen. Dat ons dwingt na te denken en argumenten te bevragen. Zoals kinderen in hun spel vaardigheden opdoen die ze later nodig hebben, zo kunnen wij met gedachtenexperimenten leren om argumenten te formuleren, te bevragen en te toetsen.

Gedachtenexperimenten zijn daarnaast vruchtbaar als ze in een rijke, levendige context onze verbeelding prikkelen. Daarmee kunnen we relevante morele overwegingen vinden. Een mooi voorbeeld gaf

de filosoof Samuel Scheffler onlangs in een lezing in Delft. Scheffler onderzoekt *waarom* we ons moeten bekommeren over het voortbestaan van de mensheid – een kwestie die tegenwoordig niet slechts hypothetisch is. Hij gebruikt een verhaal uit de roman *The Children of Men* van P.D. James. In dit verhaal zijn alle mensen, waarschijnlijk door een ziekte onvruchtbaar geworden. De mensheid is gedoemd om in een periode van decennia uit te sterven. Wat zou dat voor ons betekenen? Wat zou het *voor jou* betekenen *in jouw leven*, de zaak waaraan je werkt, de kwesties waar je je druk om maakt, je wensen en idealen – als we zeker weten dat er geen kinderen meer geboren zullen worden, geen nieuwe generaties zullen opgroeien die die idealen en waarden ook zullen doorgeven. Het bijzondere van dit gedachtenexperiment is dat het geen uitgeklede situatie is met alleen die aspecten die de filosoof relevant vindt. Het is juist een situatie die je je moet voorstellen terwijl je je hele leven, je geschiedenis, je idealen, je familie en vrienden meeneemt. Het is de werkelijke wereld, waar eigenlijk maar één aspect is uitgehaald, namelijk het voortbestaan van de mensheid. Dàt zet je aan het denken.[9]

Kortom, gedachtenexperimenten waarin een moreel vraagstuk wordt gereduceerd tot enkele 'relevante' feiten zijn geen goed instrument om tot betrouwbare morele oordelen te komen. Zolang het experiment beperkt is tot een nauwgedefinieerd dilemma met weinig context, is het vooral een gedachten*spel*. Interessant en fascinerend, en het kan je helpen om te leren systematisch na te denken en te argumenteren.[10] Maar al kun je een moreel vraagstuk *naspelen*, in een echt dilemma is meer aan de hand. Lastige morele keuzen zijn altijd complex. Omdat iedere situatie een geschiedenis en context heeft. Omdat er meestal veel meer dan één handelend persoon betrokken is. Omdat iedere persoon een verleden en een toekomst heeft. Die complexiteit is niet alleen betekenisvol vanwege de vele feitelijke aspecten die voor morele oordeelsvorming en besluitvorming relevant zijn. Een betrouwbaar moreel oordeel veronderstelt ook *inlevingsvermogen, zorg voor betrokkenen, verantwoordelijkheidsgevoel*.[11]

Om die elementen van morele oordeelsvorming te laten werken moeten we een levensechte situatie voor ogen hebben. Of nog beter: bij die situatie – dus in een praktijk – betrokken raken.[12]

Praktijk

Het idee van *praktijk in de ethiek* is dat ik als ethicus de morele complexiteit van de werkelijke wereld en bijzondere aspecten van professionele praktijk en beleidspraktijken een centrale rol wil geven. Onze fascinerende en kleurrijke morele praktijk de ethiek *inbrengen*. Dat betekent dat abstracte redeneringen zoals die in gedachtenexperimenten en in morele theorievorming, minder bepalend zijn.

De Adviescommissie Pakket van het Zorginstituut

Laat ik een voorbeeld geven van hoe de complexiteit van een praktijk cruciaal kan zijn voor morele oordeelsvorming. Sinds een jaar of zes maak ik deel uit van de Adviescommissie Pakket van het Zorginstituut. Ik ken geen commissie met een interessantere of spannender opdracht.[13]

Als onderdeel van het Zorginstituut geven we advies aan de minister van Volksgezondheid over de samenstelling van het basispakket van de zorgverzekering. In de commissie zitten medisch specialisten, een zorgbestuurder, deskundigen op het gebied van patiëntenbelangen, sociologie, kwaliteit-van-leven-metingen, gezondheidseconomie, en dus ook een filosoof. Ons advies is het sluitstuk van een proces waarin eerder al de effectiviteit van een behandeling, de kosteneffectiviteit en de impact op het zorgbudget in kaart zijn gebracht. De commissie komt daarna tot een maatschappelijke afweging: zou deze behandeling, alles overwegende, in het basispakket beschikbaar moeten komen – of blijven? Het werk is niet alleen inhoudelijk interessant, het is daarnaast vooral spannend omdat vergaderingen openbaar zijn en belanghebbenden er hun verhaal vertellen.

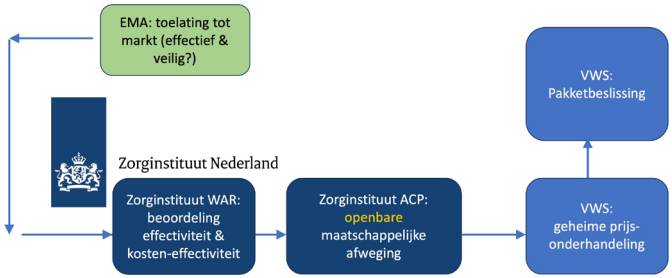

Figuur 3: Zorginstituut Nederland - beoordeling dure geneesmiddelen

Een voorbeeld van een onderwerp dat de komende tijd waarschijnlijk op onze agenda komt te staan is gentherapie bij sikkelcelziekte. Sikkelcelziekte is een genetische aandoening die er op neerkomt dat de rode bloedlichaampjes in een patiënt niet rond maar sikkelvormig zijn. Die bloedcellen kunnen daardoor in elkaar haken of bloedvaten beschadigen. De ziekte gaat gepaard met ernstige vermoeidheid door bloedarmoede, episodes van helse pijn, en allerlei vormen van orgaanfalen. Patiënten hebben een kortere levensverwachting en ze worden erg beperkt in hun leven. Gentherapie is een heel nieuwe behandeling van de ziekte, met de belofte dat patiënten echt zullen genezen. Door het DNA van de patiënt aan te passen gaat diens beenmerg normale rode bloedlichaampjes aanmaken. De producent van deze eenmalige maar complexe behandeling vraagt er wel een hoge prijs voor: ruim €2 miljoen euro.[14]

Zou deze behandeling voor patiënten met sikkelcelziekte in Nederland beschikbaar moeten komen? Past het in een solidair en rechtvaardig pakket waar alle Nederlanders aan bijdragen? Dit is een moreel oordeel waarbij veel verschillende aspecten een rol spelen. Dat is de complexiteit waar ik het steeds over heb.

- het gaat niet alleen om levensverlenging maar ook om kwaliteit van leven.
- er zal onzekerheid zijn over effectiviteit van de behandeling bij verschillende patiënten
- er bestaan wel behandelingen voor sikkelcelziekte, maar vooral symptoombestrijding – geen genezing
- de prijs voor dit geneesmiddel is extreem hoog terwijl de zorg al onder druk staat
- die hoge prijs wordt voor een deel bepaald door het streven van bedrijven om een zo hoog mogelijke 'return on investment' te realiseren.
- de commissie hanteert een bovengrens voor kosteneffectiviteit (€80.000 per gewonnen QALY) maar kan de ruimte nemen daar van af te wijken.
- en niet in de laatste plaats: verdringing in de zorg. Meer geld uitgeven voor deze behandeling leidt ertoe dat er minder zorg elders beschikbaar is. Patiënten met een heel andere ziekte zullen langer op wachtlijsten staan, en sommigen zullen uiteindelijk overlijden vóór ze behandeld kunnen worden.

Van trolleyprobleem naar keuzevraagstuk?

Het is voor een filosoof verleidelijk om al die complexiteit te lijf te gaan door aan te wijzen wat de essentie van het probleem is: dat hiermee mogelijk sommige mensen gered worden maar dat het ten koste gaat van anderen – misschien wel meer dan dat we met de behandeling kunnen helpen. Het is toch net een trolleyprobleem waarbij het Zorginstituut de minister adviseert om al dan niet de wissel om te zetten? Ligt het dan niet voor de hand om ervoor te kiezen om zoveel mogelijk gezondheidswinst te behalen? Dat betekent dat dit nieuwe middel tegen sikkelcelziekte *niet* vergoed moet worden als – door de hoge prijs – de kosteneffectiviteit ongunstig blijkt.

Het is nog veel te vroeg om tot een oordeel over deze gentherapie te komen. In de commissie zien we het waarschijnlijk later dit jaar op onze agenda verschijnen.

Maar sowieso is het niet vanzelfsprekend om de getalsmatige overweging als de essentie van de kwestie te zien.[15] Natuurlijk is het heel belangrijk om zo veel mogelijk gezondheidswinst te creëren. Maar omdat er zoveel andere aspecten ook relevant zijn – die trouwens van invloed kunnen zijn op hoeveel levens gered worden – heeft het trolley-gedachtenexperiment bijzonder weinig externe validiteit. Waarom zou de kwantitatieve afweging 'de essentie' zijn, en de zorg voor deze specifieke patiënt die zijn hoop heeft gevestigd op de nieuwe gentherapie, slechts 'context'? Of waarom zou het slechts 'context' zijn dat dit een echte innovatie is, met grote beloften voor de zorg – en mogelijk een voorbode van veel meer vergelijkbare, eveneens kostbare behandelingen?

Solidariteit

Laten we niet bij trolley-achtige afwegingen beginnen, maar bij een essentiële waarde in het publieke zorgstelsel: solidariteit. Dat was mijn gedachte toen ik voor de Adviescommissie Pakket werd gevraagd. Ik had al een paar artikelen geschreven over het idee van solidariteit in de zorg.[16] En ik dacht dat mijn rol als ethicus zou kunnen zijn dat ik dat idee betekenisvol zou maken voor de beleidspraktijk. Maar eerlijk gezegd is het eerder andersom. Op basis van het werk in de commissie zie ik nu beter wat solidariteit werkelijk betekent.

De Adviescommissie Pakket heeft me geleerd dat solidariteit niet een principe is op basis waarvan keuzen in de zorg beargumenteerd moeten worden. Solidariteit is juist een ideaal dat in het werk van de commissie gestalte krijgt. Laat me dit toelichten.
De vergaderingen van de Adviescommissie Pakket zijn, zoals ik eerder aangaf, openbaar. De commissie maakt haar afweging oog in oog met patiënten en zorgverleners om wie het gaat. Die vertellen wat het middel voor hen betekent, en dat heeft een herkenbare impact op onze bespreking. Dat betekent niet per se dat we adviseren een nieuw middel op te nemen in het basispakket. Maar al valt een advies negatief uit, dan is dat op basis van een afweging ten overstaan van direct

betrokkenen. En die onderbouwing is vaak door hen redelijkerwijze te aanvaarden – ook al zijn ze niet gelukkig met de conclusie. Dat heeft niet alleen te maken met de argumenten van de commissie, maar ook met de aard van de ethische beraadslaging waarvan ze getuige zijn:

- commissieleden die met empathie luisteren naar patiënt of ouders,
- die nieuwsgierig zijn naar wat behandelaars te vertellen hebben over hun ervaring met het middel
- maar die worstelen met het gegeven dat beloftevolle innovaties hier en nu, tot grotere druk leiden in de gezondheidszorg
- en die gemotiveerd zijn om in dialoog samen tot een redelijk advies te komen

In de commissie heb ik geleerd dat solidariteit *niet* een principe is dat grondslag biedt voor specifieke oordelen of afwegingen. Het is wel een ideaal waar het zorgsysteem op is gebouwd en dat richtinggevend is voor welke kant het op moet. Maar daarnaast is het een ideaal dat de Adviescommissie Pakket met haar openbare vergaderingen praktiseert. Met aandacht wordt naar patiënten geluisterd. En door empathie – ik denk essentieel in de oordeelsvorming van de commissie – wordt duidelijk dat de nood van patiënten een zorg is van de samenleving als geheel. Misschien komt de commissie tot een negatief advies, maar we hopen dat door een zorgvuldige besluitvorming ten overstaan van patiënten, die patiënten zich niet in de steek gelaten voelen. Het is mijn indruk dat ons dit redelijk afgaat.
Solidariteit komt ook tot uiting in de manier waarop we kwetsbaren bejegenen die we redelijkerwijze *niet* kunnen helpen. Hen het gevoel geven dat de samenleving er ook voor hen is. De commissie preekt geen solidariteit maar praktiseert het.

Een filosoof kan leren door praktijk in de ethiek toe te laten. In mijn geval: de les dat solidariteit niet een principe is waarmee je morele oordelen onderbouwt en toetst. Maar een ideaal dat je in de morele beoordeling en in interactie met anderen gestalte kunt geven. Een ideaal

dat je kunt praktiseren en tot op zekere hoogte realiseren. Mijn collega's in de ethiek zullen hierin een deugdethisch gezichtspunt herkennen. En dat is hier ook onmisbaar.

Even een zijspoor: die openbare vergaderingen van de Adviescommissie Pakket, kunnen we daar lessen uit trekken voor hoe om te gaan met dilemma's in een pandemie? Ik denk niet dat het verstandig is om het *Outbreak Management Team* (OMT) openbaar te laten vergaderen. Daar moet ruimte zijn om alle scenario's te verkennen en om ook heel controversiële beleidsopties te bespreken. Dat gaat niet goed als de hele samenleving meekijkt. Maar misschien is de openbare vergadering wèl een goed model voor het *Maatschappelijk Impact Team* (MIT). Dat MIT geeft advies over de maatschappelijke impact van beleidsopties die het OMT als meest zinvol beschouwt. Het lijkt me dan een fantastische werkplek voor een ethicus.

Praktijk in Ethiek

Ik heb een voorbeeld gegeven van wat het kan betekenen om een complexe beleidspraktijk in de ethiek te brengen. En hoe in morele oordeelsvorming de interactie met betrokkenen vruchtbaar is voor wijsgerige reflectie, in dit geval het denken over solidariteit. Er zijn veel meer voorbeelden te geven.[17]

Praktijk in de ethiek brengen – het is voor veel collega's in het Ethiek Instituut een belangrijk onderdeel van het werk. De komende jaren gaan we het verder versterken. Met steun van het faculteitsbestuur Geesteswetenschappen hebben we samenwerking opgezet met onder andere het RIVM, ministeries en vakbonden. Ik kijk daar met plezier naar uit.

Theorie

Ik heb gesteld dat de feitelijke en normatieve complexiteit van maatschappelijke vraagstukken een centrale plaats moet hebben in de ethiek. Praktijk in ethiek. Dat roept wel de vraag op: is er nog een rol voor morele theorie?

Strijd tussen morele theorieën

Verschillende keren had ik het in mijn verhaal over de traditionele morele theorieën. Eigenlijk zijn het families van theorieën. In een inleiding ethiek zoals we die aan onze studenten bieden hebben ze een vaste plaats: consequentialisme, deontologie, deugdethiek. Veel debatten in de wijsgerige ethiek zijn direct of indirect een strijd tussen deze benaderingen. Zoals ik al stelde is het trolleyprobleem een strijdtoneel tussen consequentialisme en deontologie. Het is een scenario dat verschillen tussen die twee benaderingen thematiseert en uitvergroot. Consequentialisme kijkt alleen naar de gevolgen van het handelen (beter dat vijf overleven dan slechts één!). Deontologie thematiseert het karakter van een handeling – bijvoorbeeld of de intentie universaliseerbaar is, of dat de handeling iemands waardigheid schendt (mogen we dat individu opofferen?). Van beide benaderingen zijn genuanceerde versies ontwikkeld – ik denk met name aan werk van Brad Hooker en Thomas Scanlon. Maar ondanks die nuances is de klassieke tegenstelling nog allerminst verdampt. En waar consequentialisme en deontologie met elkaar botsen, is het in mijn ogen vaak de derde benadering, de deugdethiek, die een verheldering biedt. Helaas schiet die weer op andere punten tekort. Al met al is het niet te verwachten dat in de 21e eeuw een van deze theorieën als winnaar uit de bus komt.

Maar dit is interessant: zodra we het over praktische morele vraagstukken in het dagelijkse leven hebben, met alle complexiteit van dien, is het helemaal niet vanzelfsprekend dat deze theorieën verschillende morele oordelen zouden impliceren.[18] De afstand tussen een algemeen moreel principe en een concreet

moreel oordeel in een complexe casus is eenvoudigweg te groot, en dat creëert ruimte om een concreet moreel oordeel te verdedigen vanuit ‘ ‘concurrerende’ theorieën.

Maar als het zo is dat we de conflicterende implicaties van deze morele theorieën vooral zien in uitgeklede gedachtenexperimenten, ontdaan van alle context van het werkelijke leven; en als theoretische conflicten minder scherp worden als we zoeken naar antwoorden op morele vragen uit het echte leven – is het dan terecht om die theorieën als ‘concurrenten’ te beschouwen? Er is veel voor te zeggen om dat niet te doen.
Niet voor niets houdt de strijd tussen consequentialisme, deontologie en deugdethiek al heel lang aan. Ze thematiseren namelijk elk een belangrijk aspect van onze complexe morele werkelijkheid. Hun sterkte èn hun zwakte is dat ze dat éne specifieke aspect als essentie uitwerken, en dit contrasteren met de inzichten van de andere benaderingen. Maar als we accepteren dat onze morele werkelijkheid nu eenmaal een complex fenomeen is, waarin de complexiteit wordt veroorzaakt door verschillende soorten waarden die allemaal betekenisvol zijn, dan is er veel minder reden om die verschillende fundamentele theoretische inzichten als concurrenten te beschouwen.[19]

Op zoek naar convergentie

In zijn boek *On What Matters* (2011) presenteerde Derek Parfit hiervoor een mooie metafoor. Morele theorieën bieden, in hun beste interpretatie, elk een verschillend pad om dezelfde berg te beklimmen. Uiteindelijk convergeren de theorieën; en ontmoeten ze elkaar op de top van de berg, net als verschillende alpinisten die ieder hun eigen bergwand beklommen. Parfit heeft het niet over deugdethiek: in zijn ‘triple theory’ laat hij twee specifieke deontologische theorieën convergeren met regelconsequentialisme.[20] Maar het gaat me nu vooral om de metafoor van het beklimmen van de berg vanuit verschillende kanten, en het idee dat normatieve theorieën, in hun sterkste versie zouden convergeren in één gecombineerd principe.

Figuur 4: Normatieve theorieën: verschillende routes naar bergtop?

Ook ik pleit voor convergentie tussen verschillende morele theorieën, maar in tegenstelling tot Derek Parfit zie ik die niet op de top van een berg, maar eerder in het dal waar de dagelijkse praktijk zich afspeelt.[21] Mijn bezwaar tegen een theorie als die van Parfit is dat deze de complexiteit van ons morele leven, en met name het waardenpluralisme dat daaraan ten grondslag ligt, terugbrengt tot één omvattend principe. Zijn analyse is een fenomenaal filosofisch waagstuk: te beargumenteren dat regelconsequentialisme, contractualisme en Immanuel Kants deontologie in hun sterkst mogelijke versie elkaar zouden impliceren – als ware het een en dezelfde theorie. Dat is bewonderenswaardig.
Maar valt er niet juist veel te zeggen voor de mogelijkheid dat verschillende theorieën elk een heel ander essentieel element van moraal omvatten – maar niet het geheel? En dat het, om met Susan Wolf te spreken, geen tragedie is als er niet een allesomvattend principe van moraal zou zijn, maar een pluraliteit van fundamentele ethische waarden?[22] Ik denk dat we juist een pluralistische morele theorie nodig hebben. Die ook valide is voor de complexe morele werkelijkheid die we met die theorie willen verhelderen.

Schets voor een radicaal pluralistische theorie

In dit laatste deel van mijn lezing schets ik een paar contouren van een mogelijke radicaal pluralistische morele theorie. Een theorie

- die niet een fundament heeft in een abstract en onbetwijfelbaar vertrekpunt, maar een die zoekt naar samenhang en coherentie tussen uiteenlopende inzichten zoals die in de moraalfilosofie naar voren zijn gebracht
- die recht doet aan de complexiteit van werkelijke morele vraagstukken
- die de noden van de huidige wereld centraal stelt: klimaatverandering, verlies aan biodiversiteit, maatschappelijke ongelijkheid
- en die mede daardoor geïnformeerd kan worden vanuit verschillende takken van de toegepaste ethiek zoals milieu-ethiek en bio-ethiek, ethiek van beleid.

Kern van mijn gedroomde theorie is een pluralistische visie op wat allemaal het leven op aarde de moeite waard maakt en hoe die verschillende waarden samenhangen en elkaar veronderstellen. Deze waardetheorie heeft drie delen:

- Het floreren van een individu: welke waarden zijn onderdeel van een goed leven van mensen en van dieren?
- Dat goede leven veronderstelt een bepaald soort van gemeenschap of samenleving met verleden en toekomst. Ook dat collectieve karakter laat zich niet in een enkele waarde vatten.
- En die gemeenschap kan op langere termijn alleen floreren in een natuurlijke omgeving, op een planeet die een robuuste basis biedt voor een variëteit aan levensvormen.

Volop pluralisme in de waardentheorie dus. Maar ook in de manier waarop die waarden richtinggevend zijn zou ik diversiteit omarmen. De meeste waarden moeten we vooral *bevorderen en beschermen*, zoals

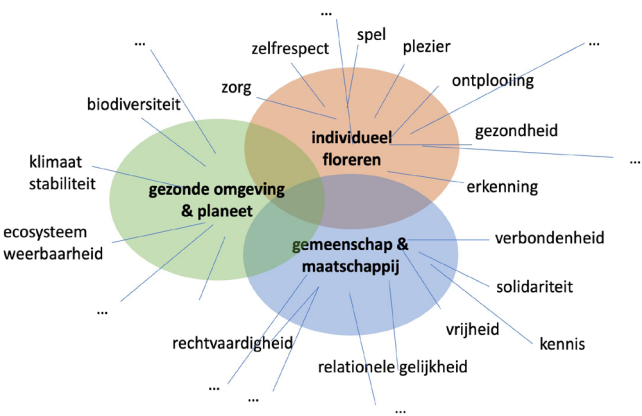

Figuur 5: Schets van pluralistische waardetheorie

biodiversiteit, gezondheid en welzijn. Andere waarden, zoals autonomie, vragen om een houding van *respect*. En weer andere waarden, zoals vriendschap en solidariteit doen we recht door ze *in ons leven gestalte* te *geven*. U herkent hier het consequentialistische, het deontologische en het deugdethische gedachtengoed. Dat bevorderen, respecteren en gestalte geven is relevant op individueel niveau (ieders morele plichten en idealen) maar ook op institutioneel niveau (in politiek en beleid en in maatschappelijke structuren).

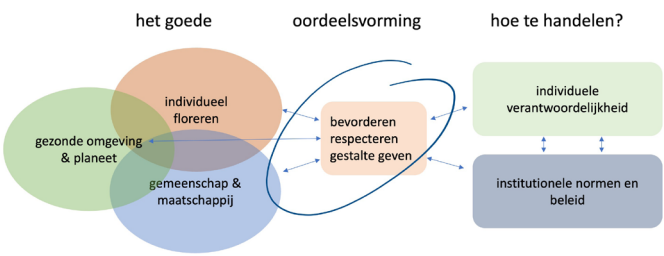

Figuur 6: Schets van pluralistische morele theorie

Dit zijn maar enkele contouren van een gedroomde theorie. Is het mogelijk om op zoveel vlakken een samenhangend geheel te construeren? Kunnen we bijvoorbeeld een idee van solidariteit ontwikkelen dat voldoende ruimte laat voor zelfontplooiing van individuen? Of idealen van maatschappelijke ontwikkeling die de planetaire gezondheid niet ondermijnen, maar juist bevorderen?
Dit zoeken naar coherentie is bij uitstek werk dat veel van mijn collega's in de toegepaste ethiek doen. Misschien kan de theorie die ik voor ogen heb daarom ook meer samenhang creëren tussen technologie-ethiek, milieu-ethiek, de ethiek van gezondheid, en andere takken van toegepaste ethiek.
En naarmate we er beter in slagen om samenhang te creëren tussen al die verschillende onderdelen (waarden, principes, deugden, afwegingsmodellen, etc.) dan hebben we ook een sterkere basis om het radicaal pluralistisch kader als een valide morele theorie te aanvaarden.

> "You may say I'm a dreamer
> But I'm not the only one"

Natuurlijk, dit is een droom van hoe een morele theorie er uit kan zien. Maar ook dat is wat past bij het 'spel' dat ethiek is. In dat spel gaat het niet alleen over fantastische gedachtenexperimenten en levensechte dilemma's. Het gaat ook over het kritisch en toetsend puzzelen, passen en meten van argumenten, en het schaven aan begrippen en zo een meer omvattend theoretisch kader ontwikkelen.

Zullen we in een jaar of tien een overtuigende morele theorie kunnen neerzetten? Ik weet het niet. Maar wat ik wel weet is dat we, als we daar via praktijk in de ethiek aan werken, we heel zinvol werk doen, zowel theoretisch als maatschappelijk. En bovendien werk waar veel plezier aan is te beleven.

“I hope someday, you’ll join us…
And the world will live as one.”

Dankwoord

Ik had hier nooit gestaan zonder de wijsheid, steun en bemoeienis van heel veel mensen.

Rector Magnificus, Faculteitsbestuur Geesteswetenschappen, en bestuur van Departement Filosofie en Religiewetenschap: dank voor het vertrouwen dat u in mij heeft.
Ingrid Robeyns, Joel Anderson en Rutger Claassen. Het is een genoegen om met jullie een kwartet te vormen. Dank voor alle inspanningen om het kwartet vol te krijgen. Jullie hebben me kundig weggelokt van de filosofiegroep in Wageningen waar ik 10 prachtige jaren had.
Collega's uit Wageningen, en al mijn promovendi: dank voor het fijne samenwerken.

Robert Heeger, mijn dierbare promotor: dat ethische theorie praktijk nodig heeft, een van mijn stellingen vandaag, dat wordt inmiddels door veel filosofen omarmd. Jij bent er een van de aanstichters van. Het is zo'n eer om jouw leerstoel te mogen bekleden!

Praktijk met theorie verbinden, ik heb dat nooit in mijn eentje gedaan. Er zijn te veel mensen die ik nu zou kunnen noemen. Maar na mijn verhaal vandaag in ieder geval: iedereen in en rond de Adviescommissie Pakket en het hele Dreamteam Ethiek Draaiboek-Code-Zwart.
Veel van mijn werk was ondenkbaar zonder Mariëtte van den Hoven, Angus Dawson, Roland Pierik en Frans Brom. Dank voor jullie ideeënrijkdom en vriendschap.
Iedereen in het Ethiek Instituut en Departement; en alle studenten: dank al voor de afgelopen 10 maanden, wat een plezier van jullie te kunnen blijven leren.

Lieve familie: Sarah, Lotte en Tom, en bovenal Birgit.
Of het leven nu vlot gaat of tegenzit, met jullie te zijn, is altijd goed.

Ik heb gezegd!

Noten

1 Het adviesproces, zowel de argumentatie als de eerste politieke controverses die het opriep hebben we beschreven in Verweij (2020).
2 Het dilemma en alle varianten erop is een dankbaar onderwerp in colleges en in populaire media. Frances Kamm is een meester in het formuleren van nieuwe wendingen in de scenario's teneinde vat te krijgen op wat nu precies moreel relevant is in een handeling waarom het soms niet juist is om alles op alles te zetten om de meeste mensen van de dood te redden (Kamm 1993, 2015).
3 Frances Kamm (1993, pp 7-9) geeft een heldere epistemologische verantwoording voor de filosofische methode die gebruik maakt van ethische gedachtenexperimenten.
4 In Verweij et al (2020) bespreken we het proces waarin het protocol tot stand kwam.
5 Wilson (2016). In zijn boek (2021) biedt Wilson een diepgaande analyse die laat zien hoe complexiteit in beleidsvraagstukken van betekenis is voor filosofische en ethische reflectie op die vraagstukken.
6 Alan Wood (2011, 73-74) heeft vergelijkbare kritiek op trolleyproblemen als dat James Wilson meer in het algemeen uiteenzet: "…in trolley problems we have typically not been given enough information or the right information, to invoke intuitions that are worth anything." Voor Philippa Foot, Judith Jarvis Thomson en Frances Kamm is het trolleyproblemen ook niet zozeer een methode om te bewijzen *dat* het immoreel is om de man van de brug te duwen om zo vijf anderen te redden, maar om te onderzoeken *wat* die handeling nu precies immoreel maakt. Het maakt het probleem van interne validiteit echter niet minder relevant.
7 Vgl Chappell (2012):"The typical philosophical use of the "thought experiment" in ethics is not just not to take students of ethics in the same direction as they go in when they read fictional narratives, towards wide-ranging, lateral-thinking, unpredictable, creative explorations of the indefinite possibilities of human life and action. It is to take them in exactly the opposite direction: to channel them down an ever-narrowing modal funnel within which all possible readings of a schematically described situation except for one or two are remorselessly eliminated."
8 De kritiek op morele theorie die morele zekerheid zoekt in het abstracte is allerminst nieuw, zie bijvoorbeeld Jonsen & Toulmin (1988). Het gaat mij hier echter vooral op het probleem dat deze theorieën hierdoor als tegenpolen worden gepositioneerd.
9 Het gedachtenexperiment is uitgewerkt in Scheffler's *Death and Afterlife* (2013) en *Why worry about future generations* (2018). Hij stelt onder meer dat we een zekere liefde voor de mensheid veronderstellen; zinvolheid van de dingen die we doen; connecties in tijd.
10 Hier is veel meer over te zeggen en eigenlijk vergt het een methodologie voor gedachtenexperimenten. Of beter nog: een verscheidenheid aan methodologieën die recht doen aan de verschillende doelen die je met een gedachtenexperiment kunt hebben. Zo is bijvoorbeeld het gedachtenexperiment van John Rawls (1971), de 'sluier van onwetendheid' niet bedoeld om tot morele oordelen te toetsen, maar om een verstandige keuze te maken in een context van onpartijdigheid. Gedachtenexperimenten worden in de toegepaste ethiek soms veel te makkelijk als argument gebruikt, zoals Rob Lawlor (2015) bijvoorbeeld uiteenzet ten aanzien van Parfits *non-identity problem*.

11 Deze stellingname behoeft nadere uitwerking, maar past natuurlijk in een deugdethiek. Mark Timmons' contextualistische morele epistemologie (1996) biedt mogelijk ook aanknopingspunten.

12 Interessant is wat Francess Kamm te zeggen heeft over het gebruik van gedachtenexperimenten met weinig context: "Some people have difficulty considering cases in which the factors and alternatives are purposely limited and thus are different from those of the real world in which other alternatives are possible. This tendency may simply reflect the fear of having to make hard decisions; therefore, to test this hypothesis, one must find out whether such people are afraid to make decision in real life cases in which the alternatives are limited" (Kamm 1993, p. 7).

13 www.zorginstituutnederland.nl/over-ons/commissies/adviescommissie-pakket-acp

14 Wong (2023).

15 In Canoy et al (2018) maken we wel de analogie met trolleyproblemen, maar laten we ook zien dat er in de praktijk nog een aantal nuances bijkomen.

16 In Verweij (2015) heb ik het ideaal van solidariteit in verband gebracht met de rule of rescue – het idee dat als het gaat om het redden van mensen in nood, kosten eigenlijk geen rol zouden moeten spelen. In dat hoofdstuk beargumenteer ik dat het collectieve idee van solidariteit wel een basis kan bieden voor de *'rule of rescue'* – en beter zelfs dan individu-gerichte morele argumenten, maar dat deze argumentatie problematisch zou zijn voor de context van keuzen in de gezondheidszorg.

17 Bijvoorbeeld in mijn werk samen met Roland Pierik voor Sanquin, over gelijke acceptatie van homoseksuelen bij bloeddonatie (Pierik e.a. 2022). Hoe beter je je de praktijk kent, hoe meer factoren relevant blijken te zijn in zo'n afweging. Dat geldt ook voor ons boek *"Inducing Immunity?"* dat maart 2024 uitkomt. Roland Pierik en ik onderzochten of en vooral hoe een verantwoord vaccinatiebeleid kan samengaan met proportionele overheidsdrang. Uiteindelijk biedt het boek ook een verrijking van het idee van proportionaliteit zelf – wat we niet hadden kunnen denken als we niet zelf bij het vaccinatiebeleid waren betrokken.

18 Zie bijvoorbeeld James Sterba's *The Triumph of Practice over Theory* (2005).

19 Er is ook geen reden om te denken dat we zonder theorie zouden kunnen. "Dass Handlungen oder Situationen moralisch problematisch sind, haftet ihnen doch nicht 'an sich' an. Moralisch problematisch werden sie erst in einer moralische Perspektive." (Heeger, 1993)

20 Timothy Chappell (2012) legt uit dat Parfit zich alleen richt op systematische morele theorieën en een systematische deugdtheorie is voor hem te herleiden tot consequentialisme: "Parfit thinks that systematic virtue ethics requires no separate discussion because, taken as a theory of the right, it is just a version of motive consequentialism. That seems to me a conclusive reason not to take virtue ethics as a theory of the right."

21 Het karakter van de convergentie in Parfit's theorie is enigszins ambigu, want enerzijds lijkt hij te claimen dat de theorieën elkaar impliceren, anderzijds focust zijn triple theory op de overlap tussen de drie theorieën. Zie ook de kritiek van Roger Crisp (2020) op Parfit's idee van convergentie.

22 Susan Wolf's commentaar (2011) is onderdeel van volume 2 van *On What Matters.* Dat je convergentie tussen uiteenlopende morele theorieën kunt vinden is ook een rode draad in Mark Timmons, *Moral Theory. An Introduction* (2022)

Biografie

Na 10 jaar de filosofiegroep van Wageningen University te hebben geleid werd Marcel Verweij op 1 april 2023 benoemd als hoogleraar wijsgerige ethiek aan de Universiteit Utrecht. Eerder werkte hij al als universitair (hoofd)docent bij het Ethiek Instituut van de Universiteit Utrecht, als klinisch ethicus binnen het RadboudUMC, en als postdoc bij de afdeling Wijsbegeerte van de Universiteit van Amsterdam. Hij begon zijn loopbaan in 1989 als gewetensbezwaarde militaire dienst bij het Utrechtse Universitair Centrum voor Bio-ethiek en Gezondheidsrecht.
Vanaf 1992 specialiseerde Verweij zich in de ethiek van preventie en gezondheidsbevordering. In 1998 promoveerde hij aan de Universiteit Utrecht met zijn proefschrift *Preventive medicine between obligation and aspiration*. Met Angus Dawson initieerde hij *public health ethics* als nieuwe tak binnen de bio-ethiek, hetgeen ook leidde tot de oprichting van het tijdschrift onder die naam. Ondertussen ontwikkelde hij in Utrecht samen met Frans Brom het succesvolle masterprogramma *Applied Ethics*.

In zijn onderzoek is Marcel Verweij geïnteresseerd in filosofische benaderingen in de toegepaste ethiek, in het bijzonder op het gebied van volksgezondheidsbeleid. Hij deed onderzoek en vervulde adviserende functies voor onder meer de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO), het RIVM, en Sanquin. Hij was lid van een groot aantal commissies van de Gezondheidsraad, en gedurende enige tijd vicevoorzitter van de Commissie Vaccinaties. Sinds 2016 is hij lid van de Adviescommissie Pakket van het Zorginstituut, hetgeen ook een prominente rol speelt in zijn oratie.
Tijdens de coronapandemie formuleerde Verweij samen met collega's uit de medische ethiek de uitgangspunten voor het *draaiboek code zwart*

– het protocol voor triage op intensive care afdelingen voor het geval er onvoldoende capaciteit zou zijn. Daarnaast trad hij veelvuldig op in de media bij vraagstukken rond vaccinatietwijfel en maatregelen ter bestrijding van infectieziekten.
Eind maart 2024 publiceert MITpress het boek *Inducing immunity. Justifying collective immunization in times of vaccine hesitancy.* Dit boek, geschreven met rechtsfilosoof Roland Pierik (Universiteit van Maastricht), biedt een diepgaande ethische en juridische analyse van proportionele maatregelen die een democratische overheid kan nemen in antwoord op groeiende vaccinatietwijfel.

Referenties

Awad, E., Dsouza, S., Shariff, A., Rahwan, I., Bonnefon, J.F. (2020). Universals and variations in moral decisions made in 42 countries by 70,000 participants. *PNAS 117*: 2332–2337.

Canoy, Marcel, Annelien Bredenoord, Matthijs Versteegh, Marcel Verweij (2018). Een gezond levensjaar: niet tegen elke prijs. *NRC Handelsblad* 25 augustus 2018.

Chappell, Timothy (2012). Climbing Which Mountain? A Critical Study of Derek Parfit *On What Matters. Philosophical Investigations 35* (2):167-181. https://doi.org/10.1111/j.1467-9205.2012.01470.x

Crisp, Roger (2020). Are we climbing the same mountain? Moral theories, moral concepts, moral questions. *Zeitschrift für Ethik und Moralphilosophie* **3**:269-278. https://doi.org/10.1007/s42048-020-00076-2

Foot, Philippa (1967). The problem of abortion and the doctrine of the double effect. *Oxford Review 5* (Trinity Term): 5-15. https://philpapers.org/archive/FOOTPO-2.pdf

Heeger, Robert (1993). 'Was heisst "die Wendung zur konkreten Ethik"?', in: F.R. Heeger et al. (eds), Societas Ethica Jahersbericht 1992. Utrecht: Societas Ethica, 9-14. (translated as: 'What is Meant by the "Turn to Applied Ethics"?', in: F.R. Heeger, T. van Willigenburg, *The Turn to Applied Ethics: Practical Consequences for Research, Education, and the Role of Ethicists in Public Debate*. Kampen: Kok Pharos, 9-16).

Jonsen, Albert R. & Stephen Toulmin (1988). *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. Berkeley: University of California Press.

Kamm, Frances M. (1993). *Morality, Mortality (Volume I)*. Oxford University Press.

Kamm, Frances M. (2015). *The Trolley Problem Mysteries*, ed. Eric Rakowski. Oxford University Press.

Lawlor, Rob (2015). Questioning the significance of the non-identity problem in applied ethics. *Journal of Medical Ethics 41* (11): 893-896. https://doi.org/10.1136/medethics-2014-102391

Parfit, Derek (2011). *On what matters*. Oxford University Press.

Pierik, Roland & Marcel Verweij, Thijs van de Laar, Hans Zaaijer (2022). Facing difficult but unavoidable choices: Donor blood safety and the deferral of men who have sex with men. *Bioethics 36* (8): 840-848 https://doi.org/10.1111/bioe.13063

Pierik, Roland & Marcel Verweij (2024). *Inducing Immunity? Justifying Collective Immunization in Times of Vaccine Hesitancy*. MITpress.

Rawls, John (1971) *A Theory of Justice.* Harvard University Press.

Scheffler, Samuel. (2018). *Why Worry About Future Generations?* Uehiro Series in Practical Ethics (Oxford, 2018; online edn, Oxford Academic, 19 April 2018), https://doi.org/10.1093/oso/9780198798989.001.0001

Singer, Peter (2005). Ethics and intuitions. *The Journal of Ethics 9* (3-4):331-352. https://doi.org/10.1007/s10892-005-3508-y

Sterba, James (2005). *The Triumph of Practice over Theory*. Oxford University Press.

Thomson, Judith Jarvis (1984-1985). The trolley problem. *Yale Law Journal 94*:1395-1415.

Timmons, Mark (1996). Outline of a Contextualist Moral Epistemology. In: Walter Sinnott-Armstrong & Mark Timmons (eds.), *Moral Knowledge? New Readings in Moral Epistemology*. Oxford University Press. Pp: 293-325.

Timmons, Mark (2022). *Moral Theory. An Introduction (3rd edition).* Rowman & Littlefield.

Verweij, Marcel (2015). How (not) to argue for the rule of rescue. Claims of Individuals vs Group Solidarity" In: I. Glenn Cohen, Norman Daniels, and Nir Eyal (eds.) *Identified versus Statistical Victims. An Interdisciplinary Perspective*. New York: Oxford University Press. pp. 137-149.

Verweij, Marcel; van de Vathorst, Suzanne; Schermer, Maartje; Willems, Dick; & Martine de Vries, (2020). Ethical Advice for an Intensive Care Triage Protocol in the COVID-19 Pandemic: Lessons Learned from The Netherlands. *Public Health Ethics 13* (2):157–165, https://doi.org/10.1093/phe/phaa027

Wilson, James (2016). Internal and External Validity in Thought Experiments. *Proceedings of the Aristotelian Society 116* (2):1-26. https://doi.org/10.1093/arisoc/aow008

Wilson, James (2020). The Trolley Problem Problem. *Aeon.co*, 28 mei 2020.

Wilson, James (2021). *Public Health & Public Policy. Beyond the neglectful state*. Oxford University Press.

Wolf, Susan (2011). Hiking the range. In: Derek Parfit *On What Matters Volume 2*. 33-57.

Wong, Carissa (2023). UK is first nation to approve CRISPR therapy for diseases. Landmark decision could transform the treatment of sickle-cell disease and β-thalassaemia. *Nature 623* (23 November 2023): 676-7.

Wood, Alan (2011). Humanity as end in itself. In: Derek Parfit *On What Matters Volume 2*. 58-82.

Colofon

Copyright: Marcel Verweij, 2024
Vormgeving: Communicatie & Marketing, faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht
Afbeelding titelpagina: © iStockphoto.com/Povozniuk
Portretfoto: Ed van Rijswijk